

Carl Herman Runnström

– Matisseelev
och reklampionjär

Lars och Eva
Furborg

Carl Herman Runnström
– Matisseelev och reklampionjär

www.axplock.se

Copyright © Lars och Eva Furborg 2019

Omslagsbild: Carl Herman Runnström 1914, foto privat
samt målning "Vår", foto Berndt-Joel Gunnarsson.

Layout och original: Majsan Wickert

Bilder återgivna med rättighetsinnehavarnas tillstånd.

Typsnitt: Berling Nova Text Pro, Helvetica Neue och
anfanger i Park Lane NF.

ISBN 978-91-88523-55-6 E-bok

Carl Herman Runnström

– Matisseelev och reklampionjär

Innehåll

Förord	6
Barn- och ungdomsåren	9
Skola och sommarlov	17
En ny tid – Valand och Konstakademien	22
Mitt längtans mål – Paris	32
Äventyr på krogen – en god historia	40
Målarutflykter och uppbrott	42
Nini	46
Debuten	49
Två försvunna porträtt och ett återfunnet	57
Militärtjänstgöring och giftermål	62
Amerika	70
Första tiden	74
Familj och rekordkarriär	78
Krig och sjukdom	81
En svår tid – med olika vändningar	88
En hotad idyll	94
Krasch och återflytt	101
Åter i Sverige	102
Den motvillige reklamartisten	109
1940-talet	120
Skaparglädje och framgångar vid Öljarrens strand	132
Barnbarn och andra barn	140
Strålande dukar med briljant ljus	146
Hjärta för andra	151
Sista tiden	154
Slutord	158
Källförteckning	162

Förord

Sommaren 2007 producerade Lars Furborg tillsammans med Henrik Harnevie och Per Hjertzell en utställning med titeln "*... en epidemi av franska sjukan*" – svenska Matisseelever 1908-1911, som visades på Säfstaholms slott i Vingåker. Citatet i utställningstiteln var hämtat från ett yttrande av Birger Simonsson om hur publiken vid De Ungas utställning 1910 i Stockholm "*...korsade sig som inför en epidemi av franska sjukan*". Utställningen 2007 var unik på så sätt att den hade ambitionen att uppmärksamma alla svenskar som studerat vid Matisse's skola under den korta period, åren 1908–1911, då den var verksam. Tidigare utställningar som genomförts i ämnet hade alltid fokuserat på ett mindre antal svenska elever. Företrädesvis visades då de mer namnkunniga som exempelvis Isaac Grünewald, Sigrid Hjertén, Nils von Dardel, Birger Simonsson, Einar Nerman, Leander Engström, Mollie Faustman, Einar Jolin och Maj Bring. På Säfstaholm kunde ett eller flera verk av hela 50 olika svenska Matisseelever presenteras. I gruppen fanns konstnärer som bara gjorde kortare besök på akademien och de som stannade längre perioder. Flera av konstnärerna hade blivit bortglömda och verk av dem fick spåras hos släktingar. Förarbetet till utställningen kom att ta drygt ett år. En av de svenska konstnärer som visades i Paris vid den här tiden var Carl Herman Runnström. Han hade lockats dit av kamraten Gösta Sandels som uppmuntrat Carl Herman att lämna den förstockade undervisningen vid Konstakademien. Sandels själv kom dock aldrig att bli elev hos Matisse.

Carl Herman Runnström avled i Vingåker 1980. Bara två år senare tillträdde Lars som kulturchef i samma kommun, en befattning han innehade till 2016. Kommunen ägde ett

antal verk av Runnström i sin konstsamling men kunskapen om konstnären i allmänhet var ringa. Genom kontakt med Maud Holmström, systerdotter till Carl Hermans hustru Theodora, fick Lars tillgång till ett utkast till memoarer som Carl Herman nedtecknat i ett kollegieblock. Av dessa framgick bland mycket annat att även Carl Herman tillhört "Matissarna" som de fick heta i svenska pressen. Tiden på Matisseakademien kallade Carl Herman *"den mest betydelsefulla i mitt liv"*.

Eftersom det fanns en sådan intressant lokal koppling till utställningstemat föll det sig naturligt att Runnström skulle få en viktig roll i utställningen. Därför började alla guidningar med en beskrivning av hans resa till Paris och mötet med Matisse. En av guiderna detta år var Eva Furborg som nu tillsammans med Lars arbetat med denna bok. Eva hade under många år fått följa planeringen inför och genomförandet av flera sommarutställningar och fått ett växande intresse för både konsten och dess utövare. Mötet med alla dessa färgstarka konstnärer och deras bilder blev lustfyllt och historien om den lokale konstnären kändes extra rolig att dela med sig av till utställningens besökare.

I svensk konsthistoria tillhör Carl Herman Runnström de förbisedda men det är vår förhoppning att fler nu ska bli intresserade av hans konstnärskap och levnadsöde.

Huvudkällan till denna bok har varit Carl Hermans ej utgivna anteckningar samt de två radiointervjuer som gjordes av Hans O Åkesson 1978 och sändes i Sveriges Radio P2. Vi har även fått upplysningar och hjälp med material från ett stort antal personer (se källförteckningen). Särskilt vill vi tacka följande:

Maud Holmström, Gunnel Blom, Ulla Frost, Lotta Frost,
Cecilia Runnström, Hans Runnström, Elsa Krantz, samt Carl
Hermans barnbarn: William Runnström, Sylvia Victoria,
Linnea Campion, Elizabeth Lyman, Linda Runnström och
barnbarnsbarnet Leslie Campion.

Uppsala i oktober 2019
Lars och Eva Furborg

Barn- och ungdomsåren

”**S**å länge jag kan stå för det ska mina pojkar få studera det de har fallenhet för.” Så sa entreprenören och bagaren Mauritz Runnström när hans son Carl Herman, den andra i ordningen av fyra pojkar, ville söka till Valands konstskola i Göteborg. Vad fick den unge Carl Herman att vilja bli konstnär?

Kanske såddes det ett frö den gång hans mor Augusta glömde kvar några skvättar portvin framme på matsalsbordet efter en av sina välgörenhetsmiddagar och den lille Carl Herman kom på att han kunde använda en avbränd tändsticka och blanda sotet med portvin. På gästernas visitkort som lagts i en skål i hallen tecknade han sedan sina första små tavlor. Något drev på redan då men först några år senare fick han sin första akvarellåda i julklapp av pappa Mauritz.

Carl Herman föddes den 22 februari 1891. Familjen Runnström bodde då på Södermalm i Stockholm. Götgatan 89 var adressen, uppe på kullen mot Gotlandsgatan.

”Min fars gård låg uppe på krönet av backen och bestod av bostadshus, utköarbostad och stall samt bageriet vid en stor gårdsplan av kullersten. Från den stora gården gick en trappa ned förbi hönsuset till den vackra trädgården med fruktträd, bärbuskar och bersåer samt vid planket till grannens gård naturligtvis det lilla runda lusthuset, den verkliga idyllen i motsats till kullerstensgården där jäktet började tidigt på morgonen med brödvagnarna framkörda och lastningen av brödkorgarna i full gång.” Man kan nästan höra slamret och känna doften av nybakat bröd och hästspillning. Och se hur småfåglarna festar på brödsmulorna innan drängen Emil kommer med sopkvasten. Nedför den långa backen och ut genom porten på Gotlandsgatan gick varje morgon fyra vagnar fyllda med

nybakat bröd, redo för försäljning. Kanske till några av stadens restauranger eller till någon butik.

Fadern Mauritz Leonard, kallad Patron av sina anställda, var en sann entreprenör, som från ingenting byggt upp sin bageriverksamhet. Han kom från fattiga förhållanden och hade fått kämpa hårt för sin överlevnad. Vid sex års ålder hade Mauritz och den tre år äldre brodern Carl Hampus mist sin mor i lungsjuka och sin ettårige lillebror i kolera. Mauritz far, Carl Willehad, tvingades därför utackordera sönerna till en bagare där de fick bli lärlingar.

Modern Augusta, enligt Carl Herman en glad och uppriktig kvinna med ett varmt religiöst sinne, ansvarade för hushållet. Augusta och pigan Lina brukade ta husets drovka "in till stan" för att göra inköp till hushållet. Vagnen drogs av de två apelfrå hästar som var Mauritz stolthet och som omsorgsfullt sköttes av kusken Henning i gårdsstallet. Vissa dagar användes vagnen för Augustas välgörenhetsturer på och runt Södermalm tillsammans med postmästarens hustru och andra socialt engagerade damer.

Med samma "ekipage" gjorde familjen ofta gemensamma utflykter i och runt staden. För en pojke på 3-4 år måste de närmaste omgivningarna teta sig härligt spännande och livfulla. Götgatan 89, också kallad Postmästarbacken eller oftare Fyllebacken, gränsade vid den här tiden till ett "bondekvarter". Här ställde bönderna från Sorundatrakten ifrå sig häst och vagn efter att ha lämnat av sina lantprodukter för försäljning vid Munkbron eller något torg i närheten. Vid dagens slut uppstod här ofta handgemäng, inte sällan var det brännvin inblandat, vilket fick till följd att polisen i Katarina kom farande i sin eleganta hästdragna piket med pickelhuvor och sablar. Vid det närbelägna Piehls Bryggeri avslutade samtidigt bryggeriarbetarna sin arbetsdag för att gå hemåt, såväl män som kvinnor med sin dagsranson öl. Man hör träskoklappret mot kullerstenen.

I det Runnströmska hemmet samlades efter dagens arbete, bagerirörelsens gesäller och drängar till middag vid det långa köksbordet, där mor Augusta med hjälp av pigorna hade lagat maten på den stora järnspisen. Familjemedlemmarna intog sina måltider i matrummet en trappa ner från köket. Där åt också konditorn och "ugnsgeällen" som var förman för de övriga arbetarna.

Carl Hermans uppväxt präglades av socialt umgänge, hemmet var fyllt av människor, alltifrån faderns bagerianställda till de rikligt förekommande middagsgästerna. Liv och sorl var en del av vardagen, familjen fylldes ständigt ut av spännande och ibland udda gäster. Vid sådana tillfällen använde man stora matsalen där man satt vid den storslagna mahognymöbeln och åt med silverbestick. Allt var gediget och pampigt, snapsglasen generösa.

Husets livmedikus gästade ofta hemmet, även som "toddygäst". Doktors ordinationer var enkla, cognac för de vuxna och skorpor med mjölk för de små, oavsett sjukdomssymtom. Dock var han mer noggrann när det var dags för de kvinnliga bodbiträdena och jungfrurna att undersökas, ofta på kontoret eller ibland rent av i flickornas sovrum. En dag råkade Carl Herman, från sin lekplats nedanför trappan, bevittna husdoktorn i halvt avklätt skick. Då en mycket uppbragt pappa Mauritz utropade: "*Skäms du inte, och så barnet ser dig!*" svarade läkaren: "*Åh, han begriper ingenting, det är han alldeles för dum till.*"

En annan återkommande gäst var Spirati, italienare och violinist vid Kungliga Hovkapellet, gift med en svenska som han senare övergav. Hustrun kom att leva ensam i stor misär och omtalas som "Trasfröken", bland annat i kåsören Kar de Mummas spalter. Åtminstone är det så Carl Herman minns det i sina anteckningar.

Mamma Augustas sociala engagemang, med dammiddagar och planering inför välgörenhetsturer i Södermalms

fattigkvarter, var en viktig del av Carl Hermans barndom. Inte långt från hemmet på Götgatan låg Västra Kvarn- gränds små låga träkåkar med sopor och avträden inne på gården. Här var barnen illa klädda och fick ofta gå barfota även på vintern. Barn i hans egen ålder dog i tuberkulos. Carl Herman fick höra skrämmande berättelser om elände och död, om människor som levde i fattigdom och slum, så olikt det trygga liv han själv hade. Mor Augusta och hennes ”väl- görenhetsdamer” gjorde stora insatser med insamling av pengar, kläder och skor. Omtanke och omsorg om andra var något Carl Herman fick med sig i livet.

Vid högtidliga tillfällen spändes familjens hästar för droskan och hela familjen stuvades in med kusken Henning på kuskbocken. Midsommarens lövmarknad på Riddar- huskajen var ett av de årliga utflyktsmål som barnen sär- skilt gladdes åt, trots att många ansåg det vara ”borgerlig fåfänga” att delta i sådana evenemang.

Ibland fick Carl Herman och hans äldsta bror John följa med pappa Mauritz i droskan till Stockholm – som de kall- lade staden på andra sidan slussen. Från vedskutorna vid ka- jen handlade fadern ved till bageriets ugnar. Andra gånger gick turerna med spårvagn, som ibland till platsen där Dra- maten i dag ligger. Där kunde man för fem öre få kika i en Camera obscura. Spännande, för att inte säga ett rent under- verk för Carl Herman och hans bröder. Då och då avrundades utflykterna med besök på Berns Veranda eller Operagropen där det vankades vickning. Det hände också att man besökte det franskinspirerade caféet i basaren på Norrbro, där poj- karna bjöds på bakelse medan pappa Mauritz avnjöt en kaffe med cognac. Hemvägen gick först via hästspårvagn till Slus- sen och ångspårvagn uppför Hornsgatsbacken, med byte vid Maria kyrka, så ännu en hästspårvagn längs S:t Paulsgatan mot hemmet på Götgatan. Ett hisnande heldagsäventyr.

En söndagsutflykt har särskilt etsat sig fast i Carl Hermans

minne då den blev långt mer äventyrlig än det var tänkt. Färden gick till Nacka värdshus och alla bröderna hade fått följa med, liksom barnjungfrun Tora, bokhållare Andersson och "*den vackre herr Lewin*". Välklädd och elegant, iförd tung berlockförsedd klockkedja, gjorde han stort intryck på Tora, och när hon högst motvilligt, blev tillsagd att ta en promenad med de fyra barnen passade den fyraårige Carl Herman på att gömma sig bakom en buske för att undkomma hennes dåliga humör. Plötsligt var Tora och bröderna försvunna och den gråtande Carl Herman hade tappat bort sig helt och hamnat vid järnvägsstationen. En man och hans dotter såg gossens belägenhet och erbjöd sig att hjälpa till att hitta pappan och bröderna. De bestämde sig för att ta honom med sig på tåget och lille Carl Herman kände sig lugnad av deras vänlighet. Han kunde tala om sitt namn men bara stamma fram några knappa upplysningar vid frågan om pappas namn. Det räckte förstås inte för att hitta fadern i telefonkatalogen och man såg ingen annan råd än att låta gossen följa med hem och leka med den jämnåriga dottern. Saken fick en lycklig vändning vid en promenad på Götgatan, då en konstapel tyckte sig känna igen Carl Herman. Väl hemma hos den lättade familjen överöstes han av kramar och omfamningar och äventyret fick sitt slut. Minnet är starkt och levande när han tecknar ner det många år senare.

1896 flyttade familjen från Götgatan 89 till Narvavägen 3. Mauritz hade utökat verksamheten och av en fru Skog hyrt ytterligare ett bageri med konditori. I hörnlägenheten en trappa upp skulle familjen bo. Ett riktigt lyft från Götgatan täta kvarter på många sätt. Från fönstren kunde Carl Herman och hans bröder se hur Oscarskyrkan växte fram. Nedanför på gatan traskade den lilla hästspårvagnen med den glade kusken som gärna vinkade med piskan till pojarna i fönstret. Nordiska museet var ännu inte helt färdigt,

provisoriskt målade väggar på trä och lärft fick fungera så länge. Hela Djurgården var en kuliss. Världsutställningen, med Ferdinand Bobergs krokanliknande centerbyggnad, höll på att iordningställas. Den sexårige Carl Herman kunde med spänning följa bygget från fönstret och senare se besökarna åka linbana från Strandvägen över Djurgårdsbrunnsviken. Medan fru Skog hyrde ut rum under utställningstiden gjorde Mauritz stora affärer på besökarna genom sin nyskapade bakelse med Oscar I:s porträtt. Så snart utställningsperioden var över var också de lysande affärerna slut. Familjen tvingades redan efter två år flytta tillbaka till Götgatan 89 för att ta hand om rörelsen där som under tiden blivit rejält misskött. Trots att även trädgården vanvårdats under familjens frånvaro blev den ett kärt återseende för barnen efter tiden på Narvavägen.

Runt sekelskiftet kom idyllen runt Postmästarbacken och 89:an att försvinna när det sprängdes för nya tider. Götgatan skulle rätas ut ända till Skanstull. Fram till 1934 fanns det tomma och förfallna bagerihuset ännu kvar och Carl Herman återvände då och då för att minnas sin barndoms trädgård.

En del av sommarloven mellan fyra och tretton års ålder tillbringade han hos mormor i Västergötland. Resan tog på den tiden hela dagen i anspråk. Först tåg till Ulricehamn, sen båt över sjön Åsunden, varefter man fick packa sig upp på flaket till en lastspårvagn dragen av hästar. I Månstad väntade kusin Rudolf med en oxdragen vagn och först två timmar senare var man framme vid Yttergården.

I mormors lilla stuga fanns en eldstad och två gamla gustavianska möbler, en vacker byrå och ett stort vitt hörnskap där mormor brukade ha sina filbunkar. På bordet låg bibeln och några postillor. Mormor Maria var en lågmäld kvinna som inte gjorde så mycket väsen av sig. Stärkt av sin guds-

tro gick hon ödmjukt och stilla genom livets alla prövningar.

Carl Herman fick inta sina måltider i stora huset, hos moster Josefa. Hon var äldsta dotter till Maria och hade tidigt blivit änka. Nu styrde hon över Yttergården och sina söner med sträng hand. Här inne lagades maten över öppen eld och husfolket åt tillsammans med drängarna och pigorna. Varje arbetsdag inleddes klockan fyra på morgonen med kaffe, bröd, ost och brännvin. Till kvällsmat serverades vattugröt med mjölk som slevades upp ur en gemensam skål med den egna träskeden. Efter den obligatoriska bordsbönen slickades skeden av och hängdes upp på sin bestämda plats. För Carl Herman var det en stark kontrast mot vad han var van vid.

Yttergården var en av alla de tolv gårdar Carl Hermans morfar för länge sedan ägt. Illvilliga rykten ville göra gällande att morfadern var procentare och att hans söner satte sprätt på släktens pengar efter hans död. Det talades om storstilade bröllop, vinkällare och ädla drycker och om hur äldste sonen skulle läsa till präst i Uppsala hellre ägnade sig åt ett mer världsligt liv i stadens kultiverade kretsar. Det var hur som helst vid ett besök hos sin bror som Carl Hermans mor Augusta träffade Mauritz. Vid tiden för Carl Hermans sommarvistelser i Månstad hade alla gårdar utom Yttergården sålts eller auktionerats bort. Mormor Maria hade fått finna sig i sitt öde och flytta in till Josefa, där hon 80 år gammal avslutade sina dagar.

Många år senare, under andra världskriget, besökte Carl Herman sitt älskade Månstad för att visa kvinnan som nu var hans hustru runt i barndomens minnesrika rum och omgivningar. Han fann, så som man ofta gör, att det stora klätterberget bara var en liten kulle och att ett litet kvarnhjul var det enda som återstod av kvarnen vid forsen. Men i huset, där mormodern tillbringat sin sista tid, tyckte han sig ännu förnimma hennes andeväsen.

Pappa Mauritz med tre av sönerna, John f. 1888, Carl Herman f. 1891 och Gustav f. 1893, foto privat.

Götgatan 89–93 söderut.
Foto Kasper Salin, 1885–1903, Stockholms stadsmuseum.

Skola och sommarlov

När det var dags för Carl Herman att börja skolan bodde man åter på Södermalm och det var självklart att han skulle börja i magister Ångmans privatskola i van der Nootska Palatset på S:t Paulsgatan. Ångman var redan bekant med familjen och hade under flera somrar följt med till Blidö i Stockholms skärgård på sommarviste. Där hade han utan större synlig inspiration undervisat bröderna Runnström i stavningens konst och i övrigt deltagit i middagar och andra trevligheter, ofta med betydligt mer entusiasm. Till en början följdes Carl Herman till skolan av barnjungfrun Tora. Han placerades i fröken Hartsells förberedelsegrupp men kom snart upp i magister Ångmans klass och fick klasskamrater som han kom att minnas. En av dem var Rönngren som en dag blev hämtad i skolan av en kvinna som berättade att hans far blivit mördad på sin båt Prins Karl. En förskräcklig och sensationell historia som man inte glömde i första taget.

Efter en tid blev skolans ekonomi så dålig att Ångman måste överlåta verksamheten till två lärare från Södra Latin och Carl Herman minns en avgörande händelse under magisterns sista termin. Inför en lektion i geografi bad Ångman en städerska att ta fram kartan ur förrådet men han erinrade sig strax att den var lämnad till pantbanken och fick något förlägen övergå till multiplikationstabellen istället. Senare i livet kom Carl Herman att minnas sin magister som både kvick och spirituell.

1901 hade familjen flyttat till en stor lägenhet på Mäster Samuelsgatan 14, en trappa upp, ovanför det bageri Mauritz startat i bottenvåningen. Det var dags att börja läroverket i Jakobs allmänna. Carl Hermans skoltid blev inte lika långvarig som brödernas. De tog alla studenten, han slutade redan efter läroverkets fjärde klass. Studier var inte hans styrka men Carl Herman bar på en stor dröm, han ville bli konstnär. Ända sen tidig ålder, åtminstone sedan debuten med de

små portvinsmålningarna, hade han varit som besatt av att rita och klottra med färg. Sista året i läroverket ägnade han den mesta tiden åt att smygteckna av sina klasskamrater. Carl Hermans lärare i teckning, "Pip-Olle" kallad, kom en dag på honom och ryckte till sig några teckningar som Carl Herman gömt i bänken. Där fanns flera välgjorda skisser och porträtt av andra elever och magistern själv. I stället för bannor fick i ett slag den unge konstnären sitt teckningsbetyg höjt från C till A. Inte nog med det, magistern ville ta med sig sitt porträtt hem, men först ville han ha det signerat. "Pip-Olle" försökte senare ta åt sig äran av att ha upptäckt Carl Hermans talang, när han och hans klass besökte en elevutställning på Konstakademien – men det var inte riktigt sant.

Mamma Augusta tyckte att en framtid som artist lät fasansfullt, alls inget att försörja sig på. Eftersom Carl Herman inte visade några som helst ambitioner att läsa vidare ansåg hon det lämpligt och självklart att han lärde sig bagaryrket för att så småningom ta över pappa Mauritz rörelse. Det kunde låta klokt men rimmade illa med Carl Hermans egna drömmar.

En som kom att få en genomgripande påverkan på Carl Hermans fortsatta bana var den fem år äldre vännen Henrik Krogh. Sommaren 1906 tillbringade Carl Herman och Henrik hos familjen Krogh i skärgården. På ön Furholmen nära Tullgarn fick pojkarna bo inackorderade i en liten flygelbyggnad hos en lantbrukare Larsson. Middagen åt de tillsammans med den hårt arbetande familjen och deras anställda. Vardagskvällarna på ön var lugna men till helgen gick det oftast vilt till med dans på logen och slagsmål om flickorna. Det här var ingenting som lockade pojkarna. Det enda viktiga för dem var att få vistas ute på klipporna för att teckna och måla i akvarell. Varje tall och klippsprång blev ett tänkbart motiv. Här fick de båda utlopp för sin målarlust och naturtrogna

bilder sprang ur noggranna studier av klippor och träd.

Pojkarna fick låna en segelbåt av fiskarmästare Eriksson i utbyte mot några teckningar och kunde ge sig ut bland kobbar och skär. I jakten på nya motiv hamnade de en dag långt utanför Trosa och tvingades söka nattlogi på en liten ö som först föreföll helt obebodd. Lättnaden blev stor när de hittade en stuga och togs emot av en man som upplät sitt hus för natten. Men det var ingen lyx som väntade dem, mot betalning av en krona var fick de sova på golvet i det enda rummet. På madrasser runt omkring sov mannen och hans hustru, två barn och en tjänstekvinna. Pojkarna knaprade i sig resten av sin brödkaka och försökte få lite sömn trots husfolkets ljudliga snarkningar. Nästa morgon var hela familjen redan ute i arbete när pojkarna vaknade. De utsvulna äventyrarna satte genast fulla segel mot Furholmen där de utspisades med havregrynsgröt och ostsmörgås av Henriks oroliga familj.

Innan det var dags att återvända till staden anlände med posten ett brev från Carl Hermans bror John, som skrev att han gärna ville komma och hälsa på dem. Den stolte Carl Herman ville självklart visa upp sina alster för storebror men upptäckte att några av de bästa saknades. När han senare hittade teckningarna sönderrivna och kastade i avträdet fick vänskapsrelationen sig en rejäl törn då han började misstänka att det var Henrik som kastat dem. "*Det var dina sämsta*", hävdade vännen buttert. Men Carl Herman visste att det var några av hans allra bästa bilder och han fick lära sig att konkurrens kan vara svårt att hantera, även för aldrig så goda vänner.

Henrik ångrade sin handling och blev den som utförde stordådet att övertala Carl Hermans föräldrar om att det faktiskt kunde gå att försörja sig som konstnär. Och att det kunde finnas en framtid på exempelvis Kartverket eller Generalstabens Litografiska anstalt, vilket även mamma

Augusta tyckte lät betryggande. Det var ett sätt för vännen att gottgöra händelsen med teckningarna och uppmuntra Carl Herman, deras vänskap fick en ny stabil grund att stå på. Henrik tänkte söka till Valands Rit-och målarskola i Göteborg och uppmanade nu Carl Herman att göra det-samma.

Van der Nootska palatset, Sankt Paulsgatan 21.
Foto Carl Johan Gimberg, 1896, Stockholmskällan.

Jag och Henrik Krogh i skärgården sommaren 1906,
tuschteckning, troligen 1970-talet.

En ny tid – Valand och Konstakademien

Hösten 1906, efter sommarens målaräventyr på Furuholmen, kände sig Carl Herman ytterligare stärkt i sina konstnärsambitioner. Han tecknade för fullt, bland annat porträtt i kol av sin bror John och av pianisten, sedermera dirigenten Gunnar Ahlberg. Bilder som kom till användning inför Valands inträdesprov.

Mor Augusta, som fortfarande var övertygad om att lite vanlig arbetslivserfarenhet var viktig och nödvändig, hade ordnat jobb som springpojke i Sandbergs bokhandel inför julen. Men längtan till tecknandet var stark och Carl Herman var omotiverad inför uppgiften. Chefen behandlade den oengagerade ynglingen snorkigt och då Carl Herman redan efter andra arbetsveckan sade upp sig, möttes han inte av några protester. När han sedan bad att få ta med sig en bok med Rembrandts etsningar som avgångslön utbrast arbetsgivaren snopet: *"Du var mig en baddare!"*

Den korta bokhandelskarriären hade dock lyckats väcka begäret efter böcker och bokläsning. I Arbetarinstitutets bibliotek på Klara Norra Kyrkogata kunde man sitta och läsa eller låna med sig böcker hem. Carl Hermans första litterära bekantskap blev Strindbergs "Röda Rummet", en bok som öppnade portarna till en helt ny värld. Som liten hade Carl Herman även sett August Strindberg i egen hög person. Strax efter sekelskiftet hyrde familjen Runnström ett sommarhus på Blidö, granne med Strindberg och Harriet Bosse. Carl Herman mindes den leende Strindberg bredvid kapten Morsing på den ankommande båten och hur han välkomnades av hustru och barn på bryggan. Men allt var inte bara

idyll, Carl Hermans familj kunde inte undgå att märka av de återkommande grälen, följda av Augusts ilskna reträtter till Stockholm.

Efter Strindberg följde de ryska författarna, Dostojevskij, Tolstoy och Gogol. De tillförde ytterligare intryck och satte nya spår. Äldste brodern John tog då och då med Carl Herman på vetenskapliga föreläsningar om konst och litteratur, liksom musikaliska aftnar. Tillsammans med Henrik Krogh såg Carl Herman och brodern också många föreställningar på Svenska Teatern, bland annat Strindbergs "Ett drömspel" med Harriet Bosse i rollen som guden Indras dotter och Shakespeares "Henrik IV" med den mästertlige Anders de Wahl. Allt detta öppnade rum i Carl Herman som sög åt sig och skaffade sig bildning utanför den akademiska vägen.

Nu återupptog han också kontakten med en gammal klasskamrat från Jakobs allmänna läroverk, Ninian Waernér Jr. De delade intresset för konst och litteratur och besökte ofta Nationalmuseum tillsammans. Carl Herman blev hembjuden till familjen Waernér för att träffa Ninian Sr och mor Gustava. Då pojkarna ibland ägnade sig åt övningar i akvarellmålning vid det stora matbordet kunde den lite originelle Ninian Sr delta. Han berömde skämtsamt Carl Herman för hans solnedgångar med orden: *"Ja, du är bra på melonmålningar."*

Författaren och redaktören Ninian Waernelius Sr emigrerade 1884 till Amerika där han ändrade sitt efternamn till Waernér och gifte sig med svenskan Gustava. Han försörjde sig som redaktör och startade tidningen "Hemlandet". Efter några motiga år återvände familjen 1895 till Sverige och Waernér kom senare att varva journalistiken med författande. "Mina hundår i Amerika" finns ännu att hitta på svenska antikvariat under pseudonymen C A Tollén. Ninian Sr avled 1905, 59 år gammal.

I familjen Waernér fanns också dottern Nini. Henne såg

Carl Herman inte mycket av under sina besök. Hon var fullt upptagen med att öva flitigt på sin cello för att kunna söka in till Musikaliska Akademien och medverkade då och då som solist i olika sammanhang. 1906 avslutade hon, tjugo år gammal, utbildningen med högsta betyg och en medalj, utdelad för särskild skicklighet. Nini var fem år äldre än Carl Herman och inte särskilt imponerad av honom efter vad han en dag fick höra henne säga till sin bror: *"Varför drar du jämt hit den där Runstis eller vad han heter? Jag gillar honom inte. Varje gång han går över gatan spottar han på trottoaren."* Så kan en romans också börja.

1907, ungefär samtidigt som Mauritz öppnade ett nytt bageri på Grev Turegatan 7, fick Carl Herman och Henrik besked om att de blivit antagna till Valand. De hittade ett rum på ett pensionat, enkelt och primitivt men huvudsaken var att de faktiskt kommit in på skolan. Carl Herman var nervös inför första dagen men togs vänligt emot av sin lärare Carl Wilhelmsson. Ett livsäventyr började för den sexton-årige ynglingen.

Valands konstskola hade sin grund i Göteborgs Musei rit- och målarskola som startade 1865. Från början kom eleverna från stadens skolor för kompletterande undervisning men efterhand började skolan inrikta sig på vuxna elever. 1869 startade den första klassen i måleri. Eleverna bestod dels av konstintresserade kvinnor ur de högre samhällsklasserna som kom att stå för skolans intäkter, dels av dem som inriktade sig på att bli professionella konstnärer. Verksamheten utvidgades när skolan 1886 flyttade till Valandhuset med Carl Larsson som engagerad lärare. "Kulturpalatset" som Valand ofta kallades hade tillkommit med hjälp av privata donationer. Drygt tio år senare övertogs tjänsten som ansvarig av den tidigare eleven Carl Wilhelmsson.

Som yngst på skolan imponerades Carl Herman av de mer avancerade eleverna. Här fanns Molly Faustman, Gösta

Törneqvist, Hjalmar Eld och Jonas Malm. Den sistnämnde kom han att bli nära vän med under många år framöver. För Carl Herman var de stora stafflierna och dukarna i den rymliga ateljén överväldigande. Det kändes också ovant att kvinnor och män stod och arbetade tillsammans, alla med blickarna riktade mot den nakna modellen i rummets mitt. Vintertid var det alltid kallt i lokalen då kaminen var alldeles för liten. Värst var det förstås för den stackars modellen.

Wilhelmsson visade ingen större uppskattning för Carl Hermans första försök till modellmålning utan uppmanade honom att titta på hur Molly Faustman gjorde. Först när han började snegla mer på Mollys teknik än på modellen blev Wilhelmsson nöjd med resultatet. Att man kunde måla på något annat sätt än det såg ut var svårt för den unge Carl Herman att förstå, men han iakttog de äldre eleverna och tog till sig. Molly Faustman och Gösta Törneqvist bodde tillsammans och trots att de hade det mycket påvert bjöds alltid kurskamraterna på cognac när de kom på besök. Drycken var ny för Carl Herman och han tyckte inte den var god. Att det skulle drickas någon form av alkohol när konstnärer träffades fick han dock efter hand vänja sig vid.

Carl Wilhelmsson hade, vilket senare skulle visa sig, en för tiden avancerad konstuppfattning i jämförelse med den mer traditionella Konstakademien. Wilhelmssons pedagogik gick ut på att låta varje elev växa utifrån sina egna behov och önsknings. Han lät dem också studera människokroppen ur ett närmast kubistiskt perspektiv. I Wilhelmssons privata ateljé, dit eleverna sällan fick tillträde, kunde man ibland få se prov på lärarens fläckteknik, där han i stället för att blanda färgerna på paletten lade ren färg i form av små punkter eller klickar på duken.

I kretsarna kring Valand och Wilhelmsson figurerade många spännande och intressanta personer. En av dem var den burduse Ivar Arosenius, som höll hov med sitt "Kål-

supargång”, i den egna hörnan på Haglunds hotell. Han gillade inte nykomlingar och var ofta spydig mot dem, vilket även Carl Herman fick erfara. En kväll hemma hos en av de kvinnliga kurskamraterna uppenbarade sig skådespelaren och före detta målaren John Ekman. Carl Herman som hade ett nyväckt litteratur- och teaterintresse ville imponera lite på vännen Ekman. Han berättade om sin beundran för Anders de Wahl och började i ett plötsligt infall recitera ett parti ur ”Henrik IV”. Ekman triggade Carl Hermans ”talang” och föreslog att han skulle söka upp teaterdirektör Lindroth för att få provläsa. Besöket resulterade dock i att Carl Herman med våld slängdes ut ur primadonnans loge, dit han övermodigt tågat in för att få en chans att möta direktören och visa sin talang. Efter denna incident insåg Carl Herman att den påbörjade målarbanan trots allt var den rätta.

Efter året på Valand var det Konstakademien i Stockholm som hägrade. Carl Herman tillbringade sommaren 1908 med att färdigställa de prover som krävdes för att komma in. Efter inlämningen gällde det att hitta sitt namn på listan över dem som blivit antagna för vidare provritning. Det var ett nervöst ögonblick och Carl Herman letade förgäves, tills en vänlig själ knackade honom på axeln och påpekade att han tittade på listan över kvinnliga sökande. Lättad fann han sitt namn men oron och stressen var inte över för det. Provuppgiften, att rita av ett kejsarhuvud, bar iväg för Carl Herman, han tappade proportionerna och pappret räckte inte till. Som tur var visste Nils Dardel vid staffliet intill på råd och Carl Herman skarvade med ett nytt papper för att få plats med huvudet. Det dög tydligen för han blev antagen. Professor Björck hade roligt åt den originella teckningen och berättade att man inte lade så stor vikt vid provritningen längre. Det var Carl Hermans första porträtt som hade varit avgörande.

Konstakademien var ledande som utbildningsanstalt

för svenska konstnärer under 1800-talet. Eleverna fick börja i Principskolan där grundläggande undervisning i teckning ägde rum. Till ämnet hörde perspektivlära samt lektioner i anatomi. De sistnämnda ansågs så förödande tråkiga av de flesta, inklusive Carl Herman, att de behövde sköljas ner med ett glas isad punsch i den så kallade akademihörnan på Berns salonger. I Antikskolan fick man teckna efter gipsavgjutningar av antika skulpturer. Till att börja med bara detaljer som en hand eller ett huvud, först därefter fick man återge en hel skulptur. Efter godkänd provritning fick eleverna gå vidare till Modellskolan och teckna efter nakenmodell. Undervisningen där, ledd av professor Cederström, bedrevs traditionellt. Färgskalan var brungrå med glansdagrar i ren vit färg. Cederström agerade förebild genom att teckna själv och betonade ständigt vikten av att mäta för att få korrekta proportioner. Många senare kända namn var kurskamrater med Carl Herman. Nils Dardel var den som hjälpt honom vid provritningen, Bertil Damm, Torsten Palm, Victor Axelsson, Einar Bergsten och Axel Linus var andra. Alla gick de in för både studier och nöjen med samma liv och lust men kanske var det kamratskapet som var viktigast för eleverna.

En grundläggande princip vid Akademien var betoningen av det historiska. Antikens och renässansens konst ansågs vara förebilder. Det var inte bara undervisningen som var konservativ, även institutionen i stort kännetecknades av hierarkier, uniformer, medaljer och belöningar. De så kallade Opponenterna utsatte Konstakademien för upprepad kritik vilket ledde till att Konstnärsförbundet bildades 1886. Den nya organisationen ställde krav på reformering av Akademiens undervisning och kritiserade dess ovilja att ordna utställningar med samtida svenska konstnärer. Konstnärsförbundet växte snabbt och som mest var man nära 100 medlemmar. Till de mer namnkunniga räknas Karl Nordström, Ernst Josephsson, Richard Bergh, Eva Bonnier, Jenny Nyström,

Carl Larsson, Bruno Liljefors och Carl Wilhelmsson. Då inga reformer ägde rum vid den gamla Akademien startade Konstnärsförbundet en egen skola 1890. Här fick eleverna ta egna initiativ och undervisningen bedrevs i form av diskussioner kring deras arbeten. Skolan lades ned 1908 samtidigt som Carl Herman förberedde sig för vidare studier efter Valandsåret. Men dessförinnan hade bland andra Isaac Grünewald, Gösta Sandels och Leander Engström hunnit studera där.

Under året på Akademien knöts många kontakter och vänskapsband. Målaren och poeten Olof Thunman träffade Carl Herman av en slump i det nybyggda huset vid Kornhamnstorg, där Henrik Krogh hyrde rum under studietiden. Vid den här tiden låg ateljéerna tätt vid Kornhamnstorg och många konstnärer har under åren utbildat vinn över Söder Mälarstrand och Mariahissen. Carl Herman, på väg till en liten fest hos Henrik, stötte i hissen på en flicka som skulle till samma våningsplan. Han försökte sig på en liten charmoffensiv men det skulle visa sig att Magda, som flickan hette, var på väg till ett möte med den några år äldre Thunman. Carl Herman fick se sig bräddad av den lite bryske storväxte mannen i konstnärskavaj och knäbyxor. Så småningom blev Olov dock vän med både Carl Herman och hans bror John. På försommaren året därpå gjorde de två bröderna Runnström en utflykt till Stavsås i skärgården tillsammans med Olov och Magda. Carl Herman hade inte riktigt insett att vännerna var ett kärlekspar och han drabbades av förtvivlad svartsjuka när det visade sig att de skulle ha ett gemensamt rum på pensionatet medan han fick dela med storebror. John talade förstånd med Carl Herman som lyckades bemästra sin olyckliga kärlek till Magda och bröderna fick i stället en fin kväll tillsammans med stjärnskådning och prat om astronomi under den vackra skärgårdshimlen.

1909 ställde Konstnärgruppen De Unga ut på Hallins konsthandel för första gången. Till gruppen hörde bland

andra Isaac Grünewald, Gösta Sandels, Birger Simonsson, Tor Bjurström och Sigfrid Ullman. I konsthistorien har utställningen betraktats som modernismens genombrott i Sverige. Många såg det utställda som nytt och epokgörande, trots att det var först vid gruppens andra utställning 1910 som idéerna från Frankrike och Matisse tydligt slog igenom. I huvudsak mottogs denna första utställning väl av tidningarnas recensenter. Senare skulle invektiven hagla till full storm. Några exempel på hur det kunde låta: *"Man äger inte rätt att föröda vår herres pund på det förnedrande sätt som i alltför betänklig grad kommit till synes i denna i mångt och mycket vidriga utställning"* (Axel Tallberg). Albert Engström beskrev de unga Matisseeleverna som *"långhåriga, osnutna yngel med pseudoblaserade, kvasiperversa dibarnsjälar"*.

De en gång oppositionella i Konstnärsförbundet attackerades nu i sin tur och flera av förbundets elever gick själva i bräschen. De Unga ville vara fria i förhållande till den klassiska bildkomposition som hade varit rådande ända sedan renässansen. Konsten skulle vara fri och kunna visa annorlunda perspektiv och "onaturliga" färger. Kontinuiteten i det naturliga avbildandet skulle brytas. En av grundarna till Konstnärsförbundet, Karl Nordström, även verksam som lärare, var ovanligt klarsynt. I en intervju om vad han ansåg om De Unga yttrade han: *"Nu skrattar man åt De Unga och deras extravaganser i färg. Ja, på 1880-talet skrattade man åt opponenterna också. Det är farligt att vara skämtsam inför nya konstriktningar. Vad man skrattar åt i dag beundrar man i morgon."*

För Carl Herman var De Unga en frisk fläkt även om han säkert inte då insåg vidden av den omvälvning konsten skulle genomgå både i och utanför Sverige. Gösta Sandels, som Carl Herman kände sedan tidigare, tyckte att han skulle följa med till Paris och *"...ge fan i Akademien"*. Det var i Paris det nya skedde. Sandels berättade om nya konstriktningar

och om Cézanne, van Gogh och Matisse. Allt detta var okänt för Carl Herman men hans längtan att komma ut i världen var väckt. Han var trött på Akademien och tyckte att undervisningen var tråkig. Självklart påverkades han också av tidens moderna strömningar och kände pikar från kamrater för att han studerade på denna gamla institution. *"Jasså, du är en av de där historiemålarna?"* eller *"Studerar du anatomi?"* – kunde det ibland låta. Enligt Carl Herman själv sa han upp sig inför höstterminen 1910 men Akademiens elevmatrikel noterar *"Afgick 1909"* vid hans namn. Kanske kändes tiden med Akademiens tröga undervisning som två år i stället för ett...

Grev Turegatan 7–9. Foto Siv Rahm, 1962, Stockholmskällan.